

HISTÒRIA D'UNA ESPASA 'AVENTUROSA'

per Xavier Renedo

Segons el *Llibre dels fets*, Jaume I va usar com a mínim en el setge de Borriana una espasa 'de virtut' o 'aventurosa', però, segons va explicar, cent i tants anys més tard, Eiximenis en el *Dotzè del Crestià* en realitat la va dur en totes les batalles: «lo rei En Jacme d'Aragó, qui pres València, tostemp portava una espasa constil·lada quan venia haver batalla». Sigui com sigui, tenim testimoniada la presència i l'ús d'aquesta espasa a Borriana, en sabem el nom i fins i tot l'origen: «una espaa de Montsó que havia nom Tisó, que era molt bona e aventurosa a aquells que la portaven».

A l'Edat Mitjana no és un fet gens extraordinari que les espases tinguin un nom. Només cal pensar en Durandal, l'espasa de Rotllà, o en Excalibur, entre les espases de ficció, o en la Tizona i la Colada, dues de les espases de Rodrigo Díaz de Vivar, el Cid. I sovint no només tenen un nom, sinó també tota una història al darrere. L'any 1968 Martí de Riquer en el seu llibre *L'arnès del cavaller*, que demana a crits una reedició, va identificar l'espasa Tisó de Jaume I amb la Tizona del Cid i li va donar un *curriculum vitae* fascinant. Segons Riquer, l'espasa ja està documentada a principis del segle XI en mans de Ramon Berenguer I, comte de Barcelona, i d'Ermengol II d'Urgell. L'espasa devia passar a mans de Rodrigo Díaz a finals del segle XII, «potser com a botí d'alguna de les seves victòries militars sobre Berenguer Ramon el Fratricida», i podria haver tornat, segons la hipòtesi de Riquer, a mans dels comtes de Barcelona en ocasió del casament de Ramon Berenguer el Gran amb Maria Rodríguez, filla del Cid. Per aquesta via l'espasa va arribar a mans de Jaume I, que la va deixar als seus hereus i que tenim recollida en inventaris dels béns de Jaume II, de Pere III i del rei Martí. És una història, i un c.v., excepcionals que s'estén al llarg de tres segles, però que, per desgràcia, em sembla que cal corregir.

Un origen incert

Alberto Montaner en la seva recent edició del *Poema del Mío Cid* ha descartat del tot la identificació de l'espasa de Jaume I amb la del Cid. Si Tisó hagués tingut un full —i en aquest cas també una fulla— de serveis tan impecable, i, sobretot, tan lligat al llinatge dels comtes de Barcelona, és molt probable que Jaume I hi hagués fet, com a mínim, alguna al·lusió.

Respecte al seu origen l'únic que es diu en el *Llibre dels fets* és que l'espasa ve de Montsó, potser —és una hipòtesi que em proposo d'estudiar amb més deteniment en un article— del castell dels templers, on Jaume I va passar uns quants anys de la seva infantesa i on va rebre bona part de la seva formació militar i cavalleresca. I un record d'aquells anys d'aprenentatge podria ser aquesta espasa. Tisó, que vol dir 'tió', podria ser, a més, una paraula d'origen aragonès.

Una espasa molt especial

El que feia excepcional aquesta espasa, i que fa que Jaume I la triï en comptes d'una llança per anar a atacar els sarraïns, és que era una espasa 'aventurosa', com l'anomena Jaume I, o de 'virtut' com l'anomenen Eiximenis i alguns textos jurídics. Fra Pere Marsili, el traductor del *Llibre dels fets* al llatí, va fer aquesta associació en convertir l'espasa aventurosa en un 'ensem virtuosum', és a dir en una espasa de virtut. I el mateix va fer l'autor de la traducció a l'aragonès: «et dizien que es de virtut, et nómbrala Tizón». Quina virtut tenia Tisó que la convertís en una espasa tan especial? En les planes del *Dotzè del Crestià* es parla més d'una vegada d'aquesta mena d'espases, i d'aquesta espasa en concret. Es tracta, indica Eiximenis, d'espases 'constil·lades', és a dir d'espases forjades sota una conjunció astrològica determinada per un bon mestre ferrer. No es tracta d'espases, segons el *Dotzè*, que facin invencible al seu posseïdor, sinó d'espases que «donen o procuren ardiment de cor a aquells qui les dites armes porten». Eiximenis sol parlar d'aquestes espases quan fa llistes d'activitats, fenòmens o objectes que infonen fortalesa en el cor de l'home, per exemple les coordenades astrològiques del naixement, la complexió, l'exercici físic i l'entrenament, determinades herbes i pedres precioses, les arengues abans del combat, la gràcia de Déu, etc. En Eiximenis les espases 'constil·lades', 'aventuroses' o 'de virtut' solen aparèixer al final d'aquestes llistes, amb l'advertiment que la seva influència benèfica «no dura per a tostemps».

Jaume I es trobava aquells dies en una situació difícil. Vuit anys abans havia fracassat en el setge de Peníscola, un fet de guerra que per raons òbvies el *Llibre dels fets* no recull, i ara, en el seu segon intent de penetrar en el Regne de València, té por que part de la noblesa el deixi plantat i, per tant, hagi d'abandonar el setge i tots els plans que havia fet per més endavant. Per això, en llevar-se del llit a correuita, agafa Tisó i deixa la llança en mans d'un escuder. Necessita un estímul i el troba en la llança, però Tisó no el fa invencible ni immune a les sagetes dels ballesters sarraïns. Quan assegura que va deixar dues vegades el seu cos al descobert mentre perseguia els sarraïns va posar la seva sort en mans de Déu, i, segons el *Llibre dels fets*, va ser Déu qui el va protegir. A un heroi tocat de

la mà de Déu potser li calien espases 'aventuroses' per reconfortar-se en els moments de desànim, però el resultat definitiu de les batalles i dels seus projectes no en depenia per res.

© Xavier Renedo